

művek, a melyek rendje egyúttal Platon fejlődés-menetét is jelzi, a következők: Gorgias, Euthyphron és Menon, Symposion, Phaedros, Phaedon, Állam, Euthydem és Parmenides, Theaitetos és Kratylos, Sophistes és az Államférfi, Philebos, Timaeos és Kritias, végül a Törvények. Platon gondolatvilágának e művek elemzése révén történt feldolgozása után, az utolsó fejezetben, összefoglalja szerzőnk az elért eredményt. Szerinte Platonnál sok okunk van a bámúlásra: ott van a hallatlan szellemi gazdagság, a soha nem nyugvó gondolatmunka; ott van az emberek javítása, a társadalom tökéletesítése iránti soha nem szűnő gond; ott van szellemének sokoldalúsága. Hatását e 3 mondatban foglalhatjuk össze: Platon nélkül nincs Aristoteles, Platon nélkül nincs Karneades, Platon nélkül nincs Augustinus!

Az 534—615 lapokon a jegyzeteket találjuk, vagyis a kritikai és philologiai apparatust, a melyen a kötet felépült.

Rácz Lajos.

Encken bölcséleti tanulmányai.

Encken, Aufsätze zur Philosophie und Lebensanschauung. Leipzig (Dürr) 1903. 242. lap. Ára 4.50 márka.)

Az ismert nevű jénai bölcselőnek jelen értekezései és tanulmányai becses adalékok morális világnézetünk megszilárdulásához s a vallásbölcséleti problémákkal való komoly foglalkozásunkhoz.

Igy mindjárt az első tanulmány a morál fényes apologiája („*Zur Ehrenrettung der Moral*“ 1—16. l.). Sorra veszi azokat a sophista okoskodásokat és romantikus érveléseket, a melyek napjainkban a morál ellen törnek. Pedig a sociális kérdés, mint első sorban ethikai kérdés, újból felszínre vetette — legalább sociáletikai értelemben — a morált. Annak magva az altruismus az egoismus-sal szemben. A moráltól való idegenkedés egyik oka az, hogy a munka gyakorlatilag és technikailag annyira igénybe veszi az embert, hogy belső egyéniségének ápolásáról és fejlesztéséről egészen megfeledkezett. Pedig már Platon mondotta, hogy a föld felett és a föld alatt minden aranynál többet ér az erény, s a legfőbb jónak ethikai-eszméje hatja át egész lényét és rendszerét. A morál történetében korszakalkotó a keresztyénség és a reformáció. Neki köszönjük az élet komolyabb felfogását, a személyes felelősség tudatát s az erkölcsi személyiség mélyebb fogalmát. Az újabb korban Kant a morál újbóli fölépítője és rendszerezője a maga felséges erkölcstörvényével és kötelesség-fogalmával s személyes erkölcsi érzületének bensőségével és tisztaságával. A morál története annak legfényesebb apologiája s az erkölcsi eszme hirdetői jellemerős és tette-kész geniuszok.

Közelebről a második és harmadik tanulmány foglalkozik „*a modern élet erkölcsi indokaival és ösztönző erőivel*“. A modern életet bizonyos energikus tagadó irány jellemzi az érzékfölötti renddel s annak dolgaival szemben. Háttérbe szorítja a vallást s meggyöngíti a morális érzületet. Pedig a vallás alapjainak megingatása maga után vonja a morális értékek csökkenését is. Modern életünk hibája az is, hogy egyoldalúan individuális és intellectuális jellegű. Pedig többet ér a szív tisztasága s az akarat energiája az értelem világosságánál. Modern mechanikus életünkben az ember „lélek nélküli eszközzé“ sülyedett. A szabadság és az igazság eszméivel kell újból megtöltenünk az ő lelkét. Gyönyörűen fejtegeti a szerző bővebben e kérdést „Wahrheitsgehalt der Religion“ 1901. cz. művében.

Encken művének egyik legszebb része az ő jénai egyetemi ünnepi beszéde „*az új század hajnalán*“. A XIX. század a munka százada s abban az ember a munka hőse, mely úrrá és szolgálává teszi az embert egyaránt. A kultur-munkának büszke épülete emelkedett föl szemünk előtt, a melynek pillérei a társadalom és a történelem. Annak nyomában fakadt a nemzeti eszme erősebb kifejlődése s a gazdasági állapotok föllandulása. A kultúra e történeti-társadalmi jellegének az ember életmódja is megfelel. A való élet s a reális positiv ismeretek érdekelnek bennünket. A múlt század életművének legnagyobb alkotása az államművészet. Bajunk az, hogy a munka és az emberi lélek közötti viszonyunk meg nem tisztult. Így hát a XX. századba új és meg új problémákkal lépünk át.

A következő tanulmány „*a kisebb nemzetek jelentőségéről*“ szól s itt közelebről a szerenesétlen finn nemzet kulturáját ismerteti.

Ennyit általánosságban a morál és a világnézet belső történetéből. A többi tanulmányok személyes természetűek. Így sorra ismertetik a további tanulmányok Aristoteles itéletét az emberekről, Goethét és a bölceletet, Fichtét és korunk feladatait, Fröbelt, mint benső kulturánk előharczosát, Fichte H. I. emlékezetét, Runeberg világnézetét, Seebeck életképét és Steffensen világfelfogását. De azért a tanulmányok is szerves összefüggésben és bizonyos benső kapcsolatban vannak egymással.

Igen tartalmas a *Goethéről és a bölceletről* szóló tanulmány. A költők fejedelme távol állott az iskolaszerű, hogy úgy mondjuk: czégyeres bölcelelettől, de hiva volt a tisztán emberies érzésnek és gondolkozásnak egyaránt. Egyéni létünk emelése s az élet és alkotás termékenysége jellemzi Goethe bölceletét. Nála a természet nem más, mint szüntelen élet és alkotás, s a látható világ a láthatatlanak képe és symboluma. Isteni célgondolatok, erő és rend hatják át a világot, a melyben tehát helye nincsen a mechanikus jellegű materialismusnak. Goethe szerint a lét s a fejlődés örökös kontinni-

tásban van s a világfejlődés folytonos elkülönítés és összekapcsolás. A művészet az élet ereje, a melynek világánál minden valódi alkotás a szellem és a világ örökös harmoniája. Minden ízében tárgyias gondolkozásának központját az ethikai feladatok és értékek képezik, a mi Goethének a valláshoz való pozitív viszonyát is vonja maga után. A vallás emelje és ne gyöngítse az embert a maga munkásságában, a minnek célja az igazság és a szabadság magasabb egysége. Szellemi életünk legújabb történetében melléje csak Luther és Kant helyezhető. Igen tartalmasak a Fichtéről és Fröbelről szóló tanulmányai is.

A további értekezések és tanulmányok „a vallási és vallásbölcseleti problémák” köréből valók. Így mindjárt az első a bölcséletnek korunk vallásos mozgalmaihoz való viszonyát illeti. A kultura benső megrendülése vezette újból a valláshoz az embereket. A sok kutatással járó egyéni reflexió megfelejtkezett a belső élettartalomról. Szellemi krízis előtt állunk. A kultura minden fényt, a vívmányok nagy száma s a technikai és intellectuális erő nem elégti ki többé az embereket. Szellemi lényének megóvására törekszik az ember minden téren. Az egyházi tanrendszer merevsége itt nem elégséges. Igazabb és mélyebb élettartalom után vágyódik mindenki, s ebben a vallásnak segítségére van a bölcsélet-is. Itt azonban a makrokosmikus felfogás helyére a mikrokosmikusnak s a metaphysika helyére a pszológiának kell lépnie. Közelebb kell hoznunk az ember eszét a szívéhez s elméleti értelmét az ő gyakorlati értelméhez. A vallási igazságnak universalis, tényleges és történeti jellegűnek kell lennie. A vallás nem más, mint a szellemnek teljes öntudatra való ébredése s a lélek mélyének helyes felfogása. Szabadság és igazság lelke a vallásnak, problémája a bölcséletnek s legfőbb értelme az emberi létnek. Mert hát a vallás alapfeltétele a békés emberi együttlétnek, a kultura haladásának, a jog- és a morál tekintélyének s az emberi társadalom egészségességének.

Az a gondolatmenete „a modern ember és vallás” cz. tanulmányának is. Múlt századunknak, mint a munka századának épen a munkában van az ereje s a gyengéje. A modern technika és a modern tudomány teljesen átalakította az emberi életet. Ma a kultura hordozója a történet-társadalmi együttlét. Egyéni életének mélyítésére és helyesebb értelmezésére törekszik minden téren az ember. Ebben segítségére jó a vallás, mely a férfias, heroikus gondolkozás és tetterő hű kifejezője és fejlesztője. A kultura nem teszi feleslegessé a vallást, sőt inkább annak első rangú érdeke a kulturához való pozitív viszonya. A vallásos érzés újból fogva tartja az embereket, s a vallás hatalma a kultura érdekeit is szolgálja. A vallás és a kultura benső életegységén épül föl egészséges egyéni és társadalmi élet most és mindenkoron.

„*Ujabb áttekintése a világtörténetnek*“ cz. tanulmányában behatóbban ismerteti a szerző *Willmann O.* jeles pädagógusnak „*Geschichte des Idealismus*“ cz. nagy művét. Langénak a materialismust történetkritikai alapon tárgyaló nagy műve óta gyakrabban is tettek kísérletet egy nagyobb probléma világánál áttekinteni és megítélni az emberiség világtörténeti életét. Az idealizmus történetének egységes bölcséleti felfogására törekszik szigoruan kath. egyházi alapon. Főtétele az, hogy erős és valódi szellemi élet idealizmus s az azzal szervesen összefüggő vallás nélkül nem is képzelhető. „Maga a történet egy történetfeletti reális valóságra utal s ez ismét a történelemben lesz nyilvánvalóvá.“ Az idealizmus szerinte „az a gondolatirány, a melynél az eszmének, a mértéknek, a formának, a célnek s a törvénynek ideális elvei határozzák meg az isteninek az emberihez, a létnek az ismerethez s a természeti világnak az erkölcsihez való viszonyát.“ Az eszméknek és az idealizmusnak e szerint 3 funkciója van, ú. m. összekapcsolják az egységet a többséggel, a létet az ismerettel s a természeti világot az erkölcsi világgal. Az idealizmus álláspontján a való világ tele van isteni célgondolatokkal, s örök javak megvalósítására törekszik. Ezzel a bölcsélet benső viszonyba lép a vallással, sőt a valódi philosophia az igaz vallással azonos. Az idealizmus teljessége a keresztyén vallás, s tudományos alakját tekintve Ágoston és Aquinói Tamás rendszere.

Willmann műve 3 kötetben öleli föl a tananyagot, a melynek elseje az igazságnak a keleten és a klasszikus ó-korban való előkészítését, másika annak az őskori és középkori keresztyénségben való beteljesedését s harmadika az újjabkori küzdelmeket ismerteti.

Szerző szerint a görögök oly annyira a vallás által vannak áthatva, hogy alig ismerünk rá a kultúra és a művészet ismert művelőire. A görög idealizmus tudományos vezéralakja Pytagoras, Platon és Aristoteles, úgy azonban, hogy itt is a vallásos gondolatirány a domináló. „A theologia Platon egész rendszerének a magva és koronája.“

A második kötet az ó- és középkori keresztyénséget, mint az universalis jellegű vallást ismerteti. A keresztyénségben a vallás törvényszerű, mystikus és spekulatív jellege a legbensőbb harmóniában egyesül. A keresztyénség universalis jellege kívánja meg a bölcséletet, mivel a ker. gondolkozás nem csupán az üdvismeretre, hanem az igazságra általában irányul. Ebben az értelemben a keresztyénség az egész világtörténet köz- és célpontja s a ker. bölcsélet az igazság után való törekvés teljessége. Az antik és a ker. bölcsélet úgy viszonylanak egymáshoz, mint ész és hit, szabadság és megkötöttség, sejtelem és teljesség, előidő és valóság. Az őskor. bölcsélet klasszikus kifejezője Augustinus, s a középkorinak Aquinói Tamás. Augustinus e legnagyobb ker. bölcselőben a legbensőbb-

ben egyesül a keresztyénség mystikus, spekulatív és törvényszerű historiai jellege, a kinek rendszere „az új szövetség metaphysikája.” Benne a keresztyénség substantiája valósult meg a maga egész teljességében.

A scholastika klasszikus typusa Aquinói Tamás, a kinél „alles befriedet, massvoll und harmonisch.”

Már itt is megjegyezzük, hogy Willmann nem domborítja ki eléggé a keresztyénség világot meggyőző és átalakító erejét. Nála az emberi történet inkább egy csendes eposz, mintsem egy mozgalmas dráma. Ez állásponton a modern eszmevilág csakis „az igazságtól való teljes eleséssel” lehet azonos. Közelebről a reformatió, mint puszta „hitujítás” „gyökere a felvilágosodásnak és mereven önző megszakítása a történeti kontinuitásnak.” Érzéke sincs a szerzőnek a protestantismus mozgó szellemi erői iránt. Mert hát annak anyagi elve (hit által való megigazulás) megszakítja a vallás és az erkölcsiség benső összefüggését s ezzel elvágja a sociáethika útját, s annak alaki elve (írás) megszünteti a tradíciót, az egyházi történetet s a ker. ethost.” Így hát a protestantismus Willmann szerint minden ízében „történetellenes ugrás”, „nagyszerű tévedés”, „a tekintélyhit elleni lázadás.” Egyedül Aquinói Tamás bölcséletében látja „az idealismus pozitív megújulását.” Mint látjuk *Janssen dogmák történetírása* vesztegette meg Willmann nagy szerűen idealistikus felfogását az egészben és a részletekben.

Egy függelékben „a bölcsleti műveltség emelésével” foglalkozik a szerző. A bölcsélet a szellemi élet összefoglalója, mélyítője és megerősítője, s mint ilyen, a gondolkozás iskolázatója s a logikai törvények biztos kezelője. Az azzal való behatóbb foglalkozás méltó az emberhez, mint emberhez. Egy Platon és Kant gondolatának és problémáinak tartalmával és hatalmával kell megismertetnünk a bölcséleti oktatásban az ifjúságot, mivel azok zsinormértékű szolgálhatnak annak gondolkozására és akarathatározására egyaránt. Árt a bölcséleti buzgalomnak a mai felekezetieskedés. Pedig a bölcsélet emberi lényegünk lemélyebb szükségleteiben és feladataiban gyökerezik. Alapos bölcséleti műveltségre van szükségünk emberi életünk mélyítése és megerősítése tekintetében.

E gondosan válogatott s egyesesen összeállított értekezések és tanulmányok sorozatát egy teljesen megbízható tájékoztató jellegű tárgymutató zárja be. A mélyebb bölcséleti és pedig vallás- és erkölcsbölcséleti problémákat fejtegető művet melegen ajánljuk művelt olvasó közönségünk szíves figyelmébe.

Dr. Szlávik Mátvás.